

srpske književnosti neophodno analizirati Krležinu literaturu i literaturu ranog Crnjanskog, kao često komplementarne i pokatkad sinhronizovane književne projekcije, usmerene konsternirano ka fenomenu rata i poremećene ravnoteže ratnih i poratnih godina posle prve svetske vojne. Utisak o poremećenoj ravnoteži ne nailazi samo iz poznatog ekspresionističkog manifesta Stanislava Vinavera, nego se javlja bukvalno na svim stranama, u tim uticajnim, davnim već poratnim godinama. Rodeni iste godine, Krleža i Crnjanski, bez sumnje i kao pripadnici iste generacije koja je rat doživela kao kataklizmu i katastrofu takozvanog stoletnog evropskog mornodopskog vremena. Ne samo boravak i život u malim garnizonskim gradovima Panonije i Austro-Ugarske uopšte, ne samo jetkost nihilističkog potеза koji se može jasno videti i u Krležinoj lirici i u lirici Crnjanskog, ne samo tematika ratnih prizora i krvav borbor pejzaža ratnog nevremena, ne samo intenzivan, bujan i često buran izraz, već i mnogo šta što je specifično za svakog od njih u tim ranim, davnim danima stoji u dijalogu koji je bio upečatljiv a bez sumnje i vrlo, vrlo uzbudljiv. Posmatran književnoistorijski, taj dijalog ranih faza dvojice istaknutih pisaca srpsko-hrvatskog jezičkog područja, svakako označava fenomen koji će se razmatrati i razvijati u analitičkim akspertizama dugoročno. Rad koji piše hoće jednostavno da ponudi jednu mogućnost takvog izučavanja i da se založi za analizu, i to komparativnu analizu ranih ostvarenja ovih autora, kako bi se sa više pouzdanja moglo razjasniti u čemu je sve bila karakteristika pesnika koji su u toj generaciji, vеhementno i poglavito negatori, s gorkim osmehom rezignacije ili pak patetičnog, naglašenog gneva, sricali pesmu čoveka koji peva posle rata, u trenucima poremećene ravnoteže.

SEŠITY

O stvaranju kao meri humanizma pitali su nas tridesetoricu pisaca, umetnika, publicista, filozofa... Pitali su nas, u zajedničkoj anketi sarajevskog Izraza i praškog časopisa *Sešity*. Jedan od učesnika ankete među kojima su, u gotovo jednakom broju, bili i jugoslovenski i čehoslovački autori, upitao se, u opštijoj, dramatičnoj i traumatičnoj atmosferi našeg nevremena: „Znači li to da humanizam spada u opasne iluzije?“ (Vratislav Effenberger). A mi smo, u tom znatno potištenom horu anketnih odgovora pisali o *nepristajanju na poraz*, Miklošu Radnotiju, njegovim dopisnicama, Papiniju, Mahleru, Dubravku Horvatiću. I citirali smo, i ovde, G. Grinu: „Osećam se nelagodno, dakle postojim“. Preturam je već danima tu svesku praškog časopisa, nigde i nikako mesto ne mogu da joj nadem. Mi ne pristajemo na poraz, mi ne nameravamo da čutimo, svi smo bili složni u tome. A, zapravo, oko nas traje sudsibna onog istog panonskog puta, stravičnog i u biti nepoznatog, na kome je Radnoti, sav loman i izgledne, prepušten još jednom ritualu zla, pisao svoje poslednje stihove da bi se, kao mera čovekove patnje i trpljenja, nastavili u beležnici jednog drugog zatočenika, jednog drugog pesnika, odišta. *Sešity* su svedočanstvo, i o ovom praškom nevremenu u kome nam je, nelagodno, bolno, jezivo.

OGLEDALA U RADNIČKOM DOMU

U martu, dok su trajale duge i uzbudljive sednice Kandidacione konferencije u dvorani Radničkog doma, meni je najednom pred oči naišao trenutak kad smo, studenti prve godine, u poznu jesen 1954. ili pak prvi meseci 1955. godine, bojažljivo stiskajući u ruci, duboko na dnu džepa, tanušnu paru džeparca, ulazili u tu istu zgradu na tragu onog davnog restorana sa ogledalima koji je, osvetljen do duboka u noć, na kraju Bulevara, svetlucao na fonu zamraćenog i bezmernog Dunava. Sad davno već nema ni tog restorana, a čini mi se nema ni onih

davnih, i tad već posuknulih ogledala u kojima smo se, tad, ogledali, uspravljujući se i mršteći, kako bismo izgledali stariji i ozbiljniji, a ne tek golobradi brucoši. Kako bismo sad izgledali, svi, redom, pred tim nepostojećim ogledalima na koja sam mislio u trenucima dok je generacija današnjih dvadesetogodišnjaka za govoricom raspravljala o proceduri, demokratizaciji, kandidatima? Verovatno nas ta davana ogledala ni prepoznala ne bi. Uostalom, ni ona ne bi uspela da nas sakupe, sa svih krajeva sveta, iz tako različitih sredina, redakcija, ustanova, škola, inostranstava, političkih foruma, izvršnih veća, luka, komiteta, instituta, poljoprivrednih imanja. Nas ozbiljne i preozbiljne, zaboravne u odnosu na taj davn i nepovratni maleni Novi Sad u kojem se pred neobloženim zdanjem direkcije Dunav Tise Dunava stajalo kao pred jedinom tad gradevinom od formata, ali u kojem je isti ovaj kontinentalni sneg nailazio na sive plohe dunavskih kejova kao opomena prolaznosti i tihog panonskog sna.

TIVADAR VANJEK

Navršila se godina dana kako je Tivadar Vanjek izlagao u venecijanskoj galeriji S. Stefano. I sada se sećam kako sam živo želeo da tih prolećnih venecijanskih dana zavirim u tu galeriju gde je stolovala Panonija, mirovao ečanski šor, nestajalo sve u perspektivama banatskih horizontala. U galeriju nisam stigao, nisam naišao, a u katalogu za tu Vanjekovu izložbu napisao sam i sledeće:

Ko je Tivadar Vanjek? Jedan slikar koji poseduje svoj vlastiti znak, svoju Panoniju, svoju paletu među paletama mnogobrojnih savremenih slikara Jugoslavije. Niko, kao on nije tako uznosito i inspirisano sugerisao atmosferu panonskih naselja, tihе radosti malenih tremova seoskih kuća, skrivenih inventara starih škrinj, golubarnika, ikona, prituljenih petrolejki, obojene grnčarije, starih vezova, zasenjenih prozora iza kojih tihо svetluca upaljena sveća ili beli cvet. Niko kao on nije, na pononskom terenu, bio okrenut unutrašnjim predelima ove beskrajne ravnice što se — na dnu negađašnjeg mora — bogato rasprostire duž Dunava i Tise. Jedan savremenih beogradskih pesnik ima stih, i ja volim da ga ponavljam: *Tu, gde nekad zatekla se Panonija*. Upravo taj stih mogao bi da se, kao moto, stavi uz ovo veoma koherentno, dosledno ujednačeno i ujednačavano slikarstvo. Kao što na Vanjekovim platnima nikada ne postoji mrtva ploha zatvorenih prostora, već se iza prvog plana uvek nazire drugi, još jedan, i još jedan, i tako redom još mnogi planovi, tako se i u ovim panonskim kućama i dvorištima, prostrano sagradenim na prostranoj zemlji, u pogasloj paleti kasnog leta, neslućeno otvaraju novi prostori. I otkrivaju sve novi i novi prizori u tobožnjoj jednoljnosti ravničarskog tla. Tu vreme umire, a stari satovi i na Vanjekovim platnima i u tolikim panonskim domovima otkucavaju svoje sopstvene vreme. Neujednačeni i hriviti. Postavljeni da im se veruju.

Za Tivadarom Vanjeku ni jedan jedini prizor, ni jedan jedini prostor omeden visokim zidom, zamandaljen vratima, zastriž zastorima, nije konačan. I nije zatvoren. Mogućnost jednog osvetljeneog okna i perspektive soba koje se bogato nižu jedna za drugom, uvek je jedna velika, živa šansa kojoj valja verovati. Lirska komponenta Vanjekovog stvaralaštva sve to spaja, sve to iznutra ozarava jednim senzibilitetom koji nagoćeštava dramu. Simboli tog osobenog slikarstva uzeti su iz riznice narodne umetnosti. Međutim, svemu je dat rafinman jedne umetnosti koja svesno nastoji da bude poistovećena sa detinjstvom, sa naramicima uspomena, sa lepotom tihih svečanosti kad miruju stare stvari, a okolo vlasta mir. Doštojanstven i oplemenjen.

Za mene, u ovoj beskrajnoj ravnici, veće nailazi onda kada se na tremu jedne Vanjekove slike, pali mala petrolejska lampa. Tad valja reći, zajedno s ovim zatvorenim prostorima, kako veće je već tu.

Dobrica Erić

proleće u slavkovici

Zirovito sunce pošto-poto hoće reku u vunjarki balučenoj voćem.

Kuće nanizane na dug kanap ceste jedna se od druge po baštama kriju: To je derdan neke planinske neveste koja začarana sanja dvegleđu.

Kršna brda drže nebo na rukama. Hrast se po čukama grli sa bukvama.

Starac, rezač loze, što kleče pred čokot seće makazama proplamsale kosti. Pesma kopača vinograda, klokot bardaka i blesak u kršu svetlosti.

Svirka daljina i krovok voda u žicama zemlje i dalekovoda.

Osvešćen mladić, tek pao s meseca skuplja po đurdevku svilene oblačke. Cobanica lišena ljubičice jeca pod jabukom koja raste naopake.

Blista česma — zlatna žila kucavica stene nad kojom se javlja kukavica.

Trešnja u deveđoj venčanici žari pčele i med kapljе iz biljnih čabrova. Doručak pod vinjagom gramofona: stari sir briga sa mladom salatom abrova.

Drhte dojke snaša od Ba do Poloma kad grunu mine sa kamenoloma.

Kuca srce „dajca“ u pećini tajca. Mlad kamenorezac sa skorelim grčom na licu, zagledan u motel vrh Rajca pije mlako pivo u hladu pred krčmom.

Bruje probudeni šorovi ko davni pčelinjaci u sjaju rosnih visoravnih.

Nadražena reka miluje temelje. Crkva i škola razdvajene plotom. Buket majske lice u vazi nedelje. Groblje s brega pruža kandže za životom.